

GLOBALLASHUV SHAROITIDA AXBOROT-PSIXOLOGIK XAVFSIZLIKNI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Meliboyev Doniyor Hayotjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti psixologiya yo'nalishi 2- bosqich magistranti

Telefon raqami: +99897-418-16-15

Elektron pochta: meliboyevdoniyor6@gmail.com

Annotatsiya

Quyidagi maqola globallashuv sharoitida axborot-psixologik xavfsizlikni shakllantirish masalalari hamda jamiyatdagi o'rni haqida ijobiy va salbiy fikrlar yoritilgan. Mafkuraviy siyosiy ziddiyatlar, ommaviy madaniyat axborot xavf omilini keltirib chiquvchi deb qaraladi. Axborot-psixologik xavfsizlikni tadqiq etgan olimlarning izlanishlariga diqqat qaratiladi.

Kalit so'zlar

Globallashuv, axborotlashtirish, ommaviy axborot vositalari, informatsion jarayonlar, axborot sektori, intellektual mulk, axborot iste'moli, milliy xavfsizlik, axborot xurujlari, aksiologik.

Kirish

Bir maqola doirasida globallashuvning faqatgina eng asosiy jihatlari va yo'nalishlarini ham qamrab olish qiyin. Shuning uchun mazkur maqolada globallashuv milliy ma'naviyatga o'tkazayotgan va o'tkazishi mumkin bo'lgan ta'sir haqida fikr yuritamiz.

Ma'naviyatni ham bir uyga qiyoslasak, tashqaridan kirayotgan shamol uy ichidagi narsalarni ostin-ustin qilib tashlashini hech **bir** xonadon sohibi istamaydi. Xuddi shu kabi biz ham yot g'oyalar, oqimlar va mafkuralar ma'naviyatimizga vayronkor ta'sir o'tkazishiga qarshi himoya choralari ko'rishimiz tabiiy. Chetdan o'tkaziladigan mafkuraviy ta'sirga qarshi himoya choralari ko'rishdan avval qanday ta'sirlarni ma'qullash lozimu, qandaylarini rad etish kerakligini aniqlab olish lozim. Hozirgi kunda birorta ham milliy ma'naviyat yo'qki, u boshqa xalqlar ma'naviyatidan to'la ihotalangan bo'lsa. Hatto, Avstraliya chakalakzorlari, Afrika savannalari va Janubiy changalzorlarda turmush kechirayotgan qabilalar ham qo'shni qabilalar va zamonaviy tamaddun ta'sirini o'zida his qilib turadi. "Qolaversa tarixni tahlil qilish boshqa xalqlar ma'naviyatidan bahramand bo'lgan xalqlar ma'naviyati yuksakliklarga ko'tarilgandan guvohlik beradi.

2016-yilning 14- dekabr kuni bo'lib o'tgan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev "Axborot kommunikatsiya texnologiyalari sohasi qanchalik rivoj topgani sari, uning afzalligi va qulayliklaridan foydalanish bilan bir qatorda, butun mamlakatimizda axborot xavfsizligini ta'minlash eng dolzarb masalaga aylanib bormoqda." deb ta'kidlab o'tgandi.⁵

⁵ 2016-yilning 14- dekabr kuni bo'lib o'tgan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Tadqiqotimizning metodologik asosini ong va faoliyat birligi tamoyili (A.N.Leontev), determinizm tamoyili (S.L.Rubinshteyn), shaxsning psixologik va ijtimoiy-psixologik moslashuvi bo'yicha jahon psixologiyasida ilgari surilgan konsepsiyalar (Z.Freyd, K.Rodjers, Лернер, A.Maslou, G.M.Andreeva, A.V.Lazurskiy, D.V.Olshanskiy) hamda mamlakatimiz psixolog olimlaridan M.G.Davletshin, E.G'.G'oziev, G'.B.Shoumarov, V.M.Karimova, Sh.Ollaberganova, I.To'xtarov va boshqalarning ilmiy g'oyalariga tayanadi.

Muhokama

Bugungi kunda axborotlashtirish - axborot resurslarini shakllantirish va ulardan foydalanish hisobiga fuqarolar, davlat hokimiyati va o'z-o'zini boshqarish organlari, tashkilotlar va jamoat birlashmalarining axborot sohasidagi ehtiyojlarini qondirish, huquqlarini ro'yobga chiqarish maqsadida optimal sharoitlarni yaratish uchun tashkil etiladigan ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-texnik jarayonlar majmuidir.

Informatsion jarayonlar - axborotni qidirish, yig'ish, qayta ishlash, to'plash, saqlash va tarqatish jarayoni.

Axborotlashgan jamiyat nazariyasi asoschilari ijtimoiy rivojlanishni «bosqichlar almashinuvi» nuqtai nazaridan qaragan holda, uning shakllanishini qishloq xo'jaligi, sanoat va xizmatlar iqtisodiyotidan keyin paydo bo'lgan iqtisodiyotning to'rtinchi - «axborot sektori» yuzaga kelishi bilan bog'laydilar.

Ularning fikriga ko'ra, industrial jamiyatning a'zosi bo'lgan kapital va mehnat axborotlashgan jamiyatda o'z o'rnini axborot va bilimga bo'shatib beradi.

Ayni paytda, axborotlashuv jarayoni bir qator muammolarni ham keltirib chiqaradi. «Yumshoq erotika» dan tortib «ochiq pornografiya»gacha bo'lgan hodisalar bilan bog'liq muammolar ana shular jumlasidandir, shunday holatlarning oldini to'la-to'kis olib bo'lmaydi. Zero, axborot tarmoqlarining uzilishsiz ishlashi uning muhim sifatiy belgisi hisoblanadi bu jarayon doimiy takomillashuvni boshdan kechirmoqda. Demak, yuqoridagi kabi «muammolar» yo'liga qanchalik to'siq qo'yilmasin doimo ularni «aylanib» o'tish imkoniyati mavjud bo'ladi.

Yana bir muammo mualliflik hamda intellektual mulk huquqining buzilishi bilan bog'liq. Shunday ekan, axborot tarmog'ida ko'pchilik ko'ra olmaydigan hududlar yuzaga kelishi tabiiy. Bugungi kunda kompaniyalar o'z axborotlarini himoya qilish va ruxsat etilmagan kirishlarning oldini olish uchun katta mablag'lar sarflayotgani ham shundan. Shu bilan birga muayyan axborotlarni yashirishdan tortib, uni noqonuniy ravishda e'lon qilishgacha bo'lgan ko'rinishlarda namoyon bo'ladigan suviste'molliklar ham kelib chiqishi mumkin.

«Kimki axborotga ega bo'lsa, u dunyoga egalik qiladi» degan fikrning paydo bo'lishiga ham axborotning yuqoridagi xususiyatlari sabab bo'lgan.

Axborot iste'moli ijtimoiy, aniqrog'i, ma'naviy ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan hodisadir. Axborot iste'molining xizmatlar iste'molining o'ziga xos shakli hisoblanadi. Ma'lumki, har qanday xizmatni iste'mol qilishdan avval uning sifati, narxi, foydasi, qulayligi va boshqa shu kabi xususiyatlariga e'tibor beriladi. Bu jarayonda, iste'mol qilinayotgan xizmatning talab-taklif xususiyatlari ham inobatga olinadi. Masalan, taklifi kamayib ketgan xizmatlarning iste'mol darajasi yuqori bo'lib, ularga talab kuchayadi.

Mazkur xususiyatlar axborot iste'moli jarayoniga ham xosdir. Biroq, ma'naviy ne'mat bo'lgan axborotni iste'mol qilish o'ziga xos tomonlari bilan ham ajralib turishini ta'kidlash joiz. Xususan, axborot, konkret shaxs, ijtimoiy guruh, millat, jamiyat va davlat tomonida iste'mol qilinadi-ki, mazkur darajalarda iste'mol jarayonlari bir-biridan farq qiladi. Masalan: biron shaxs uchun qiziqarli bo'lgan ma'lumot, muayyan ijtimoiy qatlam yoki guruh uchun ahamiyatsiz bo'lishi mumkin. Shuningdek, axborot makon va zamon xususiyatlariga ham ega. Chunonchi, g'arbda o'ta ommabop bo'lgan axborotlar, sharq xalqlari tomonidan kam iste'mol qilinishi mumkin. Bundan tashqari, ma'lum bir tarixiy davrda katta qiziqish bilan kutib olingan ma'lumotlar, vaqt o'tishi bilan odatiy holga aylanishi va ijtimoiy hayotda bu tarzda in'ikos etmasligi mumkin.

Axborot iste'moli madaniyati ham madaniyatning boshqa shakllari kabi bir qator funksiyalarni bajaradi. Kommunikativ, regulyativ tartibga solish, axborot, aksiologik (baholash) kabi funktsiyalar shular jumlasidandir. Biz tahlil etayotgan muammo doirasida axborot iste'moli madaniyatining aksiologik funktsiyasi alohida ahamiyatga ega. Masalan, Internet orqali juda ko'p ijobiy ma'lumotlar bilan birga, Sharq madaniyatiga, xususan, kishilarimiz xulqi odobiga salbiy ta'sir etuvchi axborotlar ham uzatilayotgani, tabiiyki, kishilarimiz, ayniqsa, yoshlarimiz g'oyaviy tarbiyasiga salbiy ta'sir etishi mumkin. Axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish orqaligina bunday ta'sirlarning oldini olish mumkin.

Natijalar

Qizig'i shundaki, an'anaviy urushda kim aybdor va kim ko'proq talofat ko'rganligini aniqlash unchalik qiyin bo'lmagan va uni "hisob-kitob qilish" mexanizmi ham allaqachon ishlab chiqilgan. Ammo axborotlashtirilgan mafkuraviy interventsianing natijalarini "tarozi pallasiga qo'yish" haqida biron-bir jiddiy so'z aytish mushkul. Shu ma'noda AQSH tadqiqotchisi Maykl Lernerning fikri diqqatga sazovor: "Dunyo haqida amerikacha tasavvurga ko'ra: Amerika yangi dunyo bo'lsa, qolganlarning barchasi eski. Bu uning boshqa davlatlar ishiga bemalol aralashuvini oqlaydi. Shunday qilib, amerikaliklar ongida "Amerika bu haloskor millat" degan fikr shakllantiriladi"⁶.

Jahonning boy davlatlarida 1000 kishiga 911 ta radio (447 ta televizor), kambag'al davlatlarida esa 142 ta radio (36 ta televizor) to'g'ri keladi. Radiotinglovchilar sonining 50 mln.ga yetishi uchun 38 yil kerak bo'lgan bo'lsa, televidenie tomosha qiladiganlarning 50 mln. kishiga yetishi uchun 13 yil zarur bo'lgan holos.

1994 yilda Internet tarmog'iga 3 mln kishi ulangan bo'lsa, 1998 yilda 100 mln. kishiga yetgan, yoki har yuz kunda Internet xizmatlaridan foydalanuvchilar soni 2 barobarga oshgan. Bugungi kunda internetdan foydalanuvchilar soni 4 milliarddan ortiqroq.

Yer sharining shimolidan janubga tomon 100 barobar ko'p axborot boradi. Masalan, Yevropa Afrikaga yiliga 855 soatlik eshittirish va ko'rsatuvlarni translyatsiya qiladi, Afrika esa Yevropaga 70 soat, holos.

Mutaxassislar hisob-kitoblariga ko'ra "dunyo 80 foiz axborotni London, Parij va Nyu-Yorkdan oladi. Agar bugungi kunda Internet tarmoqlari orqali 250 mingdan ortiq saytlar faoliyat ko'rsatayotgan bo'lsa, ularning 9 mingdan ko'pi terrorizmni targ'ib qilish, 5 yarim mingdan ortig'i suitsid, ya'ni o'z joniga qasd qilishni targ'ib qilayotgan saytlar ekanligini

⁶ Лернер М. Развитие цивилизации в Америке. Образ жизни в Соединенных Штатах сегодня. М., 1992, с.85-87.

esdan chiqarmasligimiz lozim” deya bejiz aytishmayapti.

Turli mamlakatlar iqtisodi, madaniyati, ma'naviyati, odamlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir va bog'liqlik kuchayishining natijasi hisoblangan globallashuvni faqatgina ijobiy jarayon deya tariflayotgan globalistlarning fikriga nazar solsak. “Sharq xalqlari jisman sharqda yashasalarda, qalban g'arbni orzu qilishadi va ruhan g'arbda yashaydilar chunki ular g'ab madaniyatiga taqlid qiladilar”. Bu kabi qarashlarning negizida nosog'lom g'oyalar borligini har qanday mushoxadali inson albatta tushunib etadi.

Nosog'lom g'oyalar ta'sirida turli kishilar guruhida shaxslararo munosabatlar va o'zaro motiv jarayonlari, milliy etnopsixologiya hamda sinflar psixologiyasi muammolari, milliy madaniyat, urf-odatlar, an'analar, udumlar, aqidalarning shaxs shakllanishidagi roli, jamiyat a'zolari bir-birini idrok qilishlari va tushunishlari bilan bog'liq masalalari o'zgartiradi.

Ana shu holatning o'zi inson faoliyatini, tafakkur tarzini, ahloqiy me'yorlarini, olamga munosabatlarini, yaxlit olganda esa yangi yuz yillikdagi insoniyat hayoti va taqdirini ifoda etadi.

Turli g'oyaviy xurujlar avj olar ekan, ular bizning eng muqaddas va yuksak manaviyatimizga, madaniyatimizga, qadriyatlarimizga, ananalarimizga taxdid solayotgan bir paytda fojealar sodir bo'lmasidan ilgariroq kerakli chora-tadbirlar, kerak bo'lsa loyihalar ishlab chiqishimiz zarur. Shu manoda rus tadqiqotchisi Distervaglerning fikrini esga olsak, “Inson hayotidagi eng asosiy individual qolipga tushuvchi murakkab davri bu uning o'smirlik davridir”. SHU sababdan ham biz “Mahallada o'smir yoshlarni mustaqil hayotga tayyorlash” nomli loyihani ishlab chiqdik.

Loyihamizning asosiy maqsad va vazifalari quyidagilar:

-mahallada xonadonlarga kirib o'smirlarning nimalar bilan mashg'ul ekanliklarini aniqlash va ularni loyiha markaziga jalb qilish;

-markazga a'zo bo'lgan mahalla o'smirlarini ro'yhatga olish;

-mahalla o'smirlariga psixologiya, huquqshunoslik, debat dasturlari bo'yicha o'quv tadbirlari o'tkazish;

-axborotni har jihatdan mulohaza qilib, o'z ongida psixologik sintez-analizdan o'tkazishda o'smirlar tafakkurini rivojlantirish;

-mahalla o'smirlariga qabul qilinayotgan axborotni har jihatdan teran tahlil qilib, axborotning mavzusi, mavzuning g'oyasi, g'oya ortidagi maqsadni anglab yetgan holda to'g'ri xulosa chiqara olishini o'rgatish;

-mahallada oqsoqollar bilan davra suhbatlari (suhbat otalarcha do'stona tarzda) o'tkazish;

-jamiyatda o'z o'rnini topgan ibratli shaxslarni markazga ma'ruzachi sifatida chorlash;

-mahalladagi o'smirlar bilan ularga o'rnak va saboq bo'ladigan maskanlarga borish;

-yoshlar maqsadi va ehtiyojlarini o'zida aks ettirgan birlashmalar bilan konferentsiyalar uyushtirish;

-har bir o'smirning o'z iqtidoridan kelib chiqqan holda o'z kelajagi uchun va vatan taraqqiyoti uchun foydali bo'lgan malum bir sohaga yo'naltirish;

- o'smirlarni jamiyatda olib borilayotgan ulkan islohotlarga tomoshabin emas, dahldor shaxs sifatida yondoshishlariga erishish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. 2016-yilning 14- dekabr kuni bo‘lib o‘tgan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev.
2. Лернер М. Развитие цивилизации в Америке. Образ жизни в Соединенных Штатах сегодня. М, 1992, с.85-87.
3. “Axborot xavfsizligi asoslari” darslik qollanmasi Tahirov Behzod Nasriddinovich
4. “O‘smirlarda axborot xavfsizligini ta’minlashning ijtimoiy-psixologik imkoniyatlari” Sherzod Axmadjonovich Usmonov, Doniyor Hayotjonich Meliboyev.
5. “Ta’lim muassasalarida o‘smirlarda axborot xavfsizligini ta’minlashning psixologik muammolari” maqola Asqarov Anvarjon Rahimjon o‘g‘li, Meliboyev Doniyor Hayotjon o‘g‘li.
6. “Axborotning inson ongiga ta’siri” maqola Mengatova Xurshida Toshmuxamatovna.
7. Samarov R. Axborot xavfsizligining nazariy va metodologik asoslari.
8. https://uz.wikipedia.org/wiki/Axborot_xavfsizligi
9. https://mitc.uz/uz/pages/information_technologies